

LÓCZY LAJOS (1849–1920) GEOLÓGUS, FÖLDRAJZTUDÓS
FERDINAND RICHTHOFEN BÁRÓ¹
(1905)

A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Nemerkényi Antal vezetésével
(A tanulmányt eredeti formájában közöljük)

Ez évnek okt. hó 29-én, váratlanul, íróasztalánál érte utol a halál a földrajzi tudományok nagy mesterét, e tudományok újjáalakítóját, a nemeslelkű, alkotni és szervezni tudó szellemi nagyságok legjobbját, társaságunknak régi tiszteletbeli tagját. Ritka tehetség lakozott a megboldogultban; az alapos részletekbe menő munka és az eredmények széleskörű általánosítása egyenlő mértékben tartoztak képességeihez; ezek mellé szövődött ama tulajdonsága, hogy az embereket nyugodt, lebilincselő, megnyerő egyéniségével serkenteni és szelíd, de döntő súlyú ítéletével vezetni tudta. A körülötte mind szélesebb körben csoportosuló barátok szerető elvtársai voltak, még ha más diszciplínák alapján is mívelték a földrajzot. Nagy férfiú volt ő – haragosok nélkül.

F. Richthofen egy régi, sziléziai nemzetség bárói ágából, Sziléziának Karlsruhe nevű városkájában, 1833. május 3-án született. Egyetemi éveit Breslauban [Wrocław] és Berlinben töltötte, G. Rose, Magnus, K. Ritter és A. Humboldt voltak akkor a berlini egyetem és a német tudományosság vezéralakjai.

1856-ban 'De Melaphyro' értekezésével Berlinben promoveáltatott doktorrá. Nyomban egyetemi tanulmányai befejezése után Richthofen utazni ment.

A dél-tiroli dolomitoktól övezett Fassa völgy vulkáni területe Predazzo körül, a voralbergi alpok, majd a magyarországi és erdélyi trachit vidékek vonzották őt. 1858. és 1859-ben az Eperjes – Tokaji vulkáni hegységet, a Vihorlát – Gutint, a Rodnai havasokat [Radnai-havasok], a Hargitát, a persányi és a brassói hegységet egyedül és Hauer Ferenczcel, meg Bielz Sándorral N.-Szeben vidékét utazta be. Tanulmányozta az Alföld északkeleti részét, különösen a Nyírséget, Richthofen jelentései, amelyeket geológiai felvételeiről a k. k. Geologische Reichsanstaltnak küldött, valamint előadásai, különösen pedig a magyarországi és erdélyi trachit vidékekből közlött vulkanológiai tanulmányai akkoriban nagy feltűnést keltettek. A még csak 25 éves fiatal geologusnak munkálatai alapvetők voltak a harmadkori vulkánok tanulmányozásában. És 'Studien aus den ungarischen und Siebenbürgischen Trachytgebirgen'² című nagy értekezése, habár következtetéseit nem is igazolták mindenben a későbbi tapasztalatok, klasszikus munka maradt mindenkorra. Olyan nomenklaturát teremtett a tőle tanulmányozott vidékek geológiai alakulataira, amelynek több elnevezése általános használatúvá vált a geológia világirodalmában. A wieni k. k. Geologische Reichsanstalttól, amelynek kebelében eddigi munkálkodása folyt, 1860-ban vált meg. Ebben az évben kezdé meg tizenkét évig tartó nagy utazásait Hátsó-Ázsiában, Észak-Amerikában és Khínában.

Richthofen kezdetben kizárólag geológiai tanulmányokkal foglalkozott. Miután Ceylon [Sri Lanka] és Sziám [Thaiföld] tropusai vidékeivel, az ottani gnájszszal és laterittal megismerkedett, Kaliforniába indult, ott a nemes-ércz termelésnek irányt adott és az erdélyi trachitok közt szerzett tapasztalatai alapján a híres Comstock-tömzs folytatására rámutatott. Az ő útmutatására azután milliárdnyi dollár nemes érczet termeltek ki, anélkül, hogy ő ebből hasznot meríteni hajlandó lett volna. Temérdek amerikai tapasztalatából alig közölt valamit,

csak a harmadkori eruptívus kőzeteknek sokáig követett osztályozását bocsátotta világgá. Ott Amerikában érlelődött azonban meg terve kínai kutatásaihoz. A nagy látókörű amerikai geológusokkal együtt körvonalazta kínai utazásainak munkatervét, miután Pumpelly 1863–65-ben első geológusként megfordult Khínában és az első fogyatékos geológiai képet Khínáról megrajzolta.

1868-ban bő tapasztalatokkal kezdte meg Richthofen korszakot nyitó kínai utazásait. Tehát csak nyolcz évvel a hazából való távozása után kezdett ama cél felé törni, amelyért mint követségi titkár 1860-ban a kereskedelmi szerződések megkötése végett Khínába, Japánba és Sziámba küldött porosz követséghez csatlakozott.

Mi öregebbek élénken emlékezünk még, minő feltűnést keltettek a hatvanas évek vége felé és 1870–71-ben Richthofennek a Sang-hai-i [Sanghai] kereskedelmi kamarához küldött levelei.

Richthofen kevés megszakítással, mialatt Sang-hai-ban, Pekingben és Japánban tartózkodott, négy esztendőt töltött el hét nagy utazással Kína belsejében és a tulajdonképeni Khínának 13 tartományát utazta keresztül. Különösen San-tung-ot [Shandong] és a Mandzsurszörszághoz tartozó Liau-tung-ot [Liaoning], Csi-li [Jilin], Sen-szi [Shenxi], San-szi [Shanxi], Ho-nan [Henan] és Hu-pé [Hubei] tartományokat járta be tüzetesebben. Leghosszabb utazása egyhuzamban folyt Kanton-tól Pekingig.

Richthofen 1872-ben tizenhárom évi távolléte után érkezett vissza hazájába. A modern expedíciók vezetőitől elvárja, sőt követeli a közvélemény, hogy vándorlásaik élményeiről népszerű, minél kalandosabb útleírásokat írjanak. Richthofen ennek a kívánságnak nem tett eleget, nemcsak Khínáról – amelynek belsejében ő előtte tudós ember még alig járt – nem közölt népszerű munkát, hanem Észak-Amerikában, Japánban és Hátsó-Indiában szerzett tapasztalatairól sem bocsátott közre semmit.

Minden idejét, egész erejét arra fordítá, hogy Khínáról és Kelet-Ázsiáról maradandó becsű eredményeket bocsásson közre. A kétségessé és bizonytalan, az efemer értékű szellemi tevékenységet nem becsülte sokra. Még a kongresszusoknak sem volt nagy barátja. Ennek kell tulajdonítani, hogy korunknak legjelentékenyebb és legértelmesebb földrajzi terméke Richthofen 'China' című nagy munkája befejezetlenül maradt, amikor a szerzője örökre kiejtette a tollat kezéből. A nagy mű harmadik kötete Dél-Kína leírásának volt szánva; Dél-Khínából azonban Richthofen nem ismerhetett meg annyit, mint a tőle remekül megrajzolt Észak-Khínából.

A nagy férfiútól harmincz levelet őrzök, ezek az én legkedvesebb emléktárgyaim. Tartalmuk pedig művelődéstörténeti jelentőségű. Kegyelettel olvasom őket végig most is, és átértem mindazt, ami gróf Széchenyi Béla expedíciójának tudományos eredményeit kidolgozva, engem jó és rosszért környezett és lelkesített. Richthofen levelei, a bennük megnyilatkozott barátság és biztatás voltak nehéz munkámban legerősebb támogatóim.

Ezekből a levelekből bizonyíthatom, hogy a 'China' III. kötetére azért kellett eleinte várnunk, mert gróf Széchenyi Béla utazásának tudományos eredményei és ezek között különösen a geológiai leírások csak 1893-ban, illetőleg 1899-ben jelentek meg. Megújuló hévvel kezdett Richthofen Dél-Kína geographiájának leírásához, amikor a mi kötetünk egymás után németül is megjelentek; azonban minduntalan hátráltatta a befejezést valami közérdekű ügy, amely a tettekben erős és ítéletben utólérhetetlen férfiú idejét lekötötte. Előbb a Kiau-csoui [Jiaozhou] foglalat, majd a berlini egyetem földrajzi intézetének és az azzal egyesített „Institut für Meereskunde” szervezése, az 1899-ben Berlinben tartott VII. nemzetközi geográfiai kongresszus szervezése és vezetése, legutolsó évben az egyetem rektori méltósága vonták el korszakos nagy munkájának befejezésétől. De annak mindegyik fejezete csaknem teljesen készen van és hivatott kezek fogják a sajtó alá rendezni.

A tudós legkedvesebb munkálkodásától azonban egyéb feladatok is elvonták Richthofent.

A múlt század 70-es éveiben különösen a biológiai tudományok induktív művelése

képviselte az exakt természettudományt. A geológia az u. n. geognosztikában kulminált; a geográfia is, természettudomány nélkül teleologikus irányban bölcsekedett vagy népszerűsködött. A nagy érdemű K. Ritter, aki az összehasonlító földrajz fogalmát megalkotta, a földrajzot nem önmagáért, vagyis a Föld megismertetése céljából, hanem az európai ember kedvéért művelte. A Ritter-féle iskola a földrajzot a humanisták és a historikusok kezébe adta; Ritter legnagyobb érdeme bizonyára abban a nagy érdeklődésben van, amelyet a történelmi és politikai téren működők között a földrajz iránt fölkeltett; ez a nagy érdeklődés – jól emlékezem külföldi diákéveimből – nem igen terjedt át az inductív munkával bajlódó természetvizsgálókra. A Humboldt nagy szelleme mintegy megpihent addig, amíg Richthofen 'China'-jában lelt mesteri megtetsesülést. A geomorfológiát helyezte ő minden egyéb természeti- és életjelenségnek okozati alapjául. Hazaérkezésekor humanisták és historikusok még csak kevés német egyetemen foglaltak el geográfiai tanszéket. O. Peschel Leipzigben [Lipcse], Ruge Dresdenben [Drezda], Kiepert Berlinben, H. Wagner Göttingenben; valamint nagy megegyezésben, a földrajz művelésében ezek sem voltak, filozofáltak, módszereskedtek. A geográfiai irodalom statisztikai túltengésben vagy életnélküli történelmi vonatkozásaiban gyarapodott.

A földrajzi tanszékek a francia háború után azonban egymásután szerveztettek a német egyetemeken. Richthofen Bonnba, a junkerek és fejedelmi sarjak egyetemének új földrajzi tanszékére 1875-ben hivatott meg, azonban csak 1879-ben foglalta el tanszékét, miután 'China' első kötete megjelent. Ekkor nősült meg, feleségül véve unokanővérét, Irmgard Richthofent, további életének hű szeretetteljes társát, akivel boldog otthon alapított, amelynek többször élvezem meleg vendégszeretetét. Bonnból 1883-ban a leipzig egyetemre, majd 1886-ban a berlini egyetemre költözött át.

Itt fejtette ki ritka szervező tehetségét. Németország legnagyobb egyetemén is új volt még az a földrajz, amelyet Richthofen képviselt; sokáig idegen hajlékban elég messzire a központi egyetemi épülettől, szűkösen volt a földrajzi intézet elhelyezve. 1898-ban egy új intézménnyel az „Institut für Meereskunde”-val egyesülve, az egyetemi földrajzi intézet nagy díszes otthon nyert. Ennek megalapításához a páratlan fejedelmi támogatás kieszközlése Richthofen kizárólagos érdeme. Utolsó hozzám intézett levelében 1903. március 25-éről örömmel írta nekem, hogy ez a kettős intézete milyen szép és nagy lett, mennyire szeretné ezt megmutatni, miután annyi munkájába került és kerül még mindig. Egyetemi előadásain kívül Richthofen kollegiumai voltak híresek. Két hetenkint, vagy havonként intézetében összegyűltek haladottabb tanítványai és neveltjei, hogy kitűzött kérdésekről, nevezetesen irodalmi termékekről értekezzenek, vitatkozzanak. Mindenki hozzászólhatott a tárgyhöz, maga Richthofen csak biztatólag és dicsérőleg nyilatkozott meg, nem bírálgatott és nem tüntetett ki egyet sem a földrajz annyi féle irányban mozgó feladatai közül a másik felett. Mint igazi kutató, ismerte a nehézségeket és a kétségek tövises útját, amelyeken át valamely problémát megfejteni sikerül; ezért mindenki gondolatainak és törekvéseinek szabad röplést engedett és dogmatikus vagy doktrinárius tudományt nem hirdetett. Lehet, hogy talán túlzott is az eszményi szabadság követésében, amidőn tanítványainak irányt adni nem kívánt, talán ez az oka, hogy az ő saját nagyszabású disciplinájának méltó utódot nem nevelt, örökösét nem hagyott. Egyetemi működésével lépést tartott az a szervező munkásság, amelylyel a berlini Földrajzi Társaságban kifejtett. A három évenként váltakozó elnöki tisztségben 1872 óta 16 évet töltött, amelynek folyamán a társaság tekintélyét és munkásságát magas színvonalra emelte és a társaságot anyagilag is gyarapította. 1899 óta a berlini Földrajzi Társaság saját Wilhelmsstrassei házában lakik. A berlini nemzetközi földrajzi kongresszus 1899-ben pedig – amelyet Richthofen rendezett és vezetett – az eddigi nyolc között a legsikerültebb, a leglátogatottabb és legtudományosabb volt.

Richthofent csak 1899-ben választotta meg a berlini tudományos akadémia rendes tagjává; ő előtte az akadémia tudományos osztályában tudományos geográfiai tagsága

nem volt. Ez az előkelő intézmény közölte le Richthofen utolsó tudományos tanulmányait; Keletázsia és szigetiveinek geomorfológiáját. Utolsó művei voltak: múlt évi rektori beszédei 'Triebkräfte und Richtungen der Erdkunde im neunzehnten Jahrhundert' és 'Das Meer und Kunde von Meer'.

Richthofen nem volt termékeny író és sem szóban sem írásban népszerű nem akart lenni. Irataiban és előadásaiban a szigorú kutató, aki kétségtelen meggyőződéssel, beható személyes kutatásokból indul ki, szólalt meg mindig; a kezdő és a dilettáns élvezni és megérteni őt nem igen tudta, de, aki az ő nagykorú tudománya valamelyik részében már dolgozott, azt megbűvölte előkelően komoly előadása és elragadta nagy filozófiájú okoskodása, megkövetelt ereje, még ha különböző volt is a felfogása. Leveleiből pedig, amelyek megannyi lelkesítő szózatok: a szeretetteljes hű barátság, a meleg ragaszkodás tűnik először, aki őt megértette. Tankönyvet, kézikönyvet sem írt Richthofen. 'Anleitung zu Beobachtungen über Gegenstände der physikalischen Geographie und Geologie' című munkája fölött azonban akármilyen, még oly jeles kézikönyvvel, ha nagy eredményeit tekintjük. E munkája második, gyökeresen átdolgozott kiadásának megjelenése közben ragadta el őt a halál.

F. Richthofen báró hazánkban szerezte azt a kutatói iskolázottságot, amelylyel Kínai útjaiban oly bámulatos vívmányokat ért el. Irántunk való jóindulata és rokonszenve mindig élénken nyilvánult valahányszor magyar geográfussal találkozott. A Berlinben megfordult magyar egyetemi hallgatókat kitüntette, asztalánál vendégül látta; legutolsó levelében is egy magyar hallgatója után kérdezősködött nálam, akit megkedvelt, „de akit már régóta nem látott; ha beteg és tudná lakását, meglátogatná”.

Hazánkban eltöltött nyarait Richthofen életének legkedvesebb idejének vallotta és a köztünk tapasztalt vendégszeretetet legkellemesebb emlékeinek mondta. 1884 nyarán nejével együtt meglátogatta a Tátrát és Budapestre is eljött, két napot töltve fővárosunkban gróf Széchenyi Béla expedíciójának geológiai gyűjteményét megtekintendő. Fiatalabb geológusokkal töltöttünk el egy estét. Utolsó budapesti látogatásából is többször melegen emlékezett meg, és élénk vágya volt a magyar trachitterületeket még egyszer meglátogatni. Ideális, széles látókörű tudós, önzetlen nagy ember, nemzetünknek és tudományos mozgalmainknak őszinte barátja múlt ki F. Richthofen báróban.

---

¹ Forrás: Lóczy Lajos: Richthofen Ferdinánd báró (1833–1905). = Földrajzi Közlemények, 1905. pp. 413–418.

² Jahrbuch der k. k. Geol. Reichsanst. Wien, 1860. Bd. XI.